

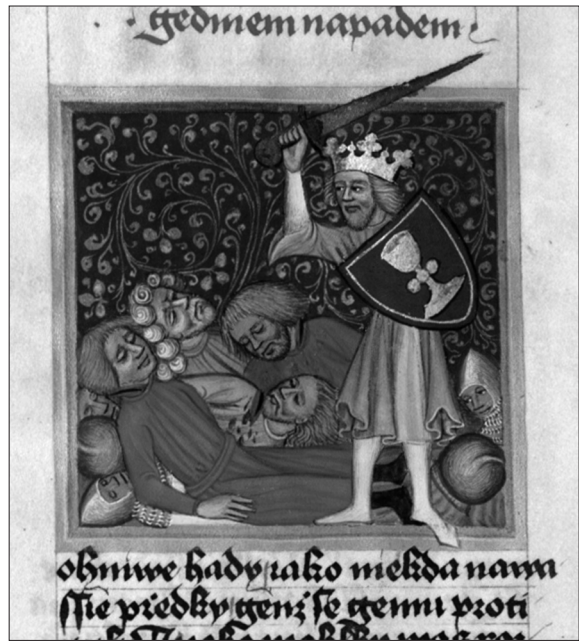
„SLOUP KRÁLOVSTVÍ“
V POČÁTCÍCH
REVOLUCE

OLDŘICH Z ROŽMBERKA 1417–1420

Návrat Oldřicha z Rožmberka do katolického tábora v počátcích husitské revoluce zaujal nejen soudobé pozorovatele, ale i pozdější barokní historiky. Není ani divu. Mladý dědic nejrozsáhlejšího českého dominia byl předurčen hrát významnou roli v politickém životě země a jeho trvalý příklon k přívržencům římské církve významně změnil rovnováhu sil mezi soupeřícími stranami.¹ Bohuslav Balbín, Jan Tanner i další dějepisci 17. století událost chápali jako první významnější „rekatolizační“ úspěch a osud Oldřicha, jenž „*vyvrhna z sebe dokonale všeliký jed kacírstva a husitského bludu k samospasitelné víře [...] se navrátil*“, jim poskytoval ideální látku pro vlastní adaptaci, která měla podpořit úsilí o katolickou restauraci v období po třicetileté válce.²

Pramenem pozdního zpracování Oldřichova příběhu se stala Hájkova *Kronika česká*, její pojetí nicméně záměrům barokních historiků nevyhovovalo. Na věrohodnosti a zejména na aktuálnosti mu měla dodat forma proctví, zasazeného do svatováclavské legendy. Když Oldřich začal kolísat ve víře, „*ukázal se jemu Kristus Pán, po všem těle jako ostrými špicemi až do krve zbodný, řka: ‚Tak mne zbodli podobojáci, kněží táborští, chtějí od mého božství krev odlučovati.‘ To pověděv, zmizel. A v tom hned ukázal se mu Jan Hus [...] nad jakýms jezerem stojící a v ruce pochodní rozžatou držící, kteréhož i s tou pochodní jakýsi pes pozřel. Potom přišel sv. Václav, tážící se Voldřicha, zdalíž jest toho psa a člověka viděl; a když jest odpověděl, že ovšem, ale co by se skrz to znamenalo, že neví; na to sv. Václav pověděl, řka: Zapřísáhl se Pán Bůh, že chce českou zemi rozličnými bludy za 247 let trestati.*“³ Oldřichovo vidění mělo avizovat dobu, kdy „*přijde konec toho trestání*“, kladlo tedy pochopitelně velký důraz na jeho přesné chronologické zařazení. Autor nejstarší verze proctví využil z Hájkovy kroniky dvou k Oldřichovi se vztahujících událostí. První se odehrála roku 1417, kdy Rožmberk vedený svým regentem Čenkem z Vartenberka dal přikázat farářům na svém panství, že musí buď podávat pod obojí, anebo opustit svá obročí. Druhou událostí pak bylo odřeknutí kalicha Oldřichem před papežským legátem, ke kterému došlo roku 1420. Původce proctví obě udá-

David s kalichem na štítu, vyobrazený v tzv. Krumlovském sborníku, pořázeném Rožmberky, má podle některých výkladů symbolizovat utrakvismus. Pokud by tomu tak bylo, lze jej datovat do období 1417–1420.

losti spojil do jednoho roku a Jan Tanner, který vidění uvedl v širší známost v knize *Trophaea sancti Wenceslai* (1661), jej vročil do roku 1417.

Již barokní historikové tedy učinili zmatek v chronologii Oldřichova konfesního směřování a nutno dodat, že tento zmatek panuje stále, byť to není důsledek dnes již zapomenutého proroctví z poloviny 17. století. Za všechny jen jeden příklad z poslední doby. Daniela Rywíková ve studii o *Krumlovském sborníku*, jenž pochází z rožmberského prostředí, položila vznik tohoto rukopisu do roku 1417. Datace se nicméně odvíjí od chybné úvahy, že již 1418 Oldřich povolal zpět katolické faráře, a pokud zde vyobrazený kalich symbolizuje husitství,⁴ nemohl sborník vzniknout později. V případě rozboru *Krumlovského sborníku* jistě není klíčovou otázkou, zda ho položíme do roku 1417 nebo do rozmezí let 1417–1420, v jiných kontextech však chybné či spíše nereflektované vnímání konfesně-politického Rožmberkova směřování vede k řetězení problematičtějších úvah, např. o postojích rožmberské klientely, vztahu Oldřicha s Čeňkem z Vartenberka či poměru rožmberského pána k novému sousedu, radikální táborské obci. V následujícím výkladu proto nepůjde o kompletní vyličení Oldřichových osudů ve čtyřech v titulu avizovaných letech, ale především o vyjasnění některých sporných momentů a událostí tohoto období.⁵

* * *

Zatímco barokní dějepisci vročili Oldřichovu utrakvistickou epizodu do roku 1417 z důvodů veskrze pragmatických, moderní historikové došli ke stejnému datu nezávisle, a to především na základě rozboru konfirmačních knih, do nichž arcibiskupská konzistoř zaznamenávala změny na jednotli-

vých farních obročích. Zřetelným mezníkem v této praxi se stal počátek roku 1417, kdy pražský metropolita Konrád z Vechty vyhlásil ve své arcidiecézi závaznost kostnického dekretu proti utrakvistu. V souvislosti s arcibiskupovým výnosem konzistoř zpřísnila dohled nad obsazováním uprázdněných obročů a jednotliví kandidáti museli zároveň skládat přísahu proti kalichu. Husitská šlechta nicméně této ofenzivě nepodlehla a začala utrakvistické faráře na svých panstvích prezentovat bez ohledu na názor konzistoře. Konfirmační knihy se proto od jara 1417 stávají cenným pramenem, neboť zápisy v nich indikují příslušnost patrona i uchazeče k římské církvi. Podle Johna Martina Klassena, autora průkopnické práce o využívání patronátních práv českou šlechtou, se po roce 1417 objevují v konfirmačních knihách již jen katolictví, a tedy i katolickou vrchností dosažení kněží.⁶

Jméno Oldřicha z Rožmberka zde nalezneme mnohokrát, což vedlo Klasena a s ním i řadu badatelů k přesvědčení, že krumlovský pán se záhy vrátil do katolického tábora. To se však nezdá příliš pravděpodobné, neboť pak by ztrácela na významu výše zmiňovaná akce, při níž byli v polovině roku 1417 odstraněni z rožmberských far katolictví kněží. Především však nemáme žádná další svědectví, že by Oldřich opustil husitskou stranu, naopak celá řada dokladů mluví o tom, že si svůj proreformní kurz udržel. Při detailnějším nahlédnutí do konfirmačních knih nadto zjistíme, že Rožmberk není zdaleka jediným stoupencem husitství, který prezentoval u konzistoře faráře i po roce 1417. Nalezneme zde řadu předních husitských šlechticů, např. Hynka Krušinu z Lichtenberka,⁷ Menharta z Hradce,⁸ Kuneše z Olbramovic,⁹ a dokonce i samotného Čenka z Vartenberka.¹⁰ Zdá se tedy, že i když konfirmační knihy mohou být určitým vodítkem při určování náboženské orientace jednotlivých šlechticů, nelze jejich výpověď v tomto smyslu považovat za zcela spolehlivou. Přítomnost husitské šlechty v arcibiskupské evidenci svědčí spíše o tom, že ani jedna strana nechtěla zatím pálit všechny mosty a alespoň minimální spolupráce pokračovala až do výbuchu revoluce roku 1419. Zatímco v defenzivě se ocitnuvší husitská šlechta usilovala o dohodu s vidinou povolení reformního programu, arcibiskup si nechtěl definitivně znepřátelit významné zemské pány. Jako v řadě dalších případů je i zde třeba rozlišovat rétoriku oficiálních výnosů a realitu všedního dne, kde přicházela na řadu i kompromisní řešení.

Při úvahách, co přivedlo Oldřicha k rozhodnutí přidat se do katolického tábora, je nejčastěji zmiňována nově budovaná komunita Tábor. Rožmberk bezpochyby sledoval mocenský vzestup nového souseda s nedůvěrou, nicméně vojenská aktivita husitských radikálů mu nemusela být zpočátku proti mysli. Akce tábořských hejtmanů v první polovině roku 1420 se rožmberskému dominiu vyhýbaly – Oldřich byl po věroučné stránce stále ještě spojencem – a zaměřovaly se proti katolickým baštám, ať již na sídla protihusitských šlechticů, královská města či kláštery. Likvidaci opěrných bodů zeměpanské moci Rožmberk jistě vítal, neboť se tím jen naplňovalo úsilí generací jeho rodu, směřující k oslabení panovnického vlivu v jihočeském regionu. Oldřich nadto mohl vystupovat jako ochránce zničených církevních ústavů před husitskými radikály, což v praxi znamenalo ujmout se jejich po-

zemkového majetku. Šlo především o dva významné kláštery sousedící přímo s rožmberským panstvím, Zlatou Korunu a Milevsko, které, byť po delších peripetiích, skončily později v Oldřichových rukou.¹¹

Jarní ofenzíva Táborů změnila mocenskopolitickou mapu jižních Čech. V polovině května, kdy se pražané po ztroskotání jednání se Zikmundem rozhodli pro ozbrojený odpor a požádali táborské o pomoc, existovaly v jihočeském teritoriu pouze dvě výraznější síly: Oldřich a Tábor. Obě se hlásily k husitství, a patrně i proto táborskí hejtmané bez většího váhání rozhodli, že hlavní bojovou sílu přesunou k Praze. V pátek 17. května či o den později se vydaly táborské houfy směrem k hlavnímu městu, do jehož hradeb vstoupily 20. května.¹² Bezpochyby právě v tuto chvíli dozrál v Oldřichově hlavě plán, zlikvidovat i posledního mocenského soupeře. Logickým krokem nyní bylo opětovně sblížení s králem Zikmundem, neboť po dubnové neúspěšné revoltě, kterou organizoval proti králi Čeněk z Vartenberka právě s Oldřichem, byly vztahy mezi uchazečem o trůn a Rožmberkem značně napjaté.

Oldřich oslovil Zikmunda s nabídkou spojenectví v poslední třetině měsíce května. Dopis se bohužel nedochoval, víme o něm jen z královy odpovědi, je možné ho však zrekonstruovat.¹³ Oldřich přišel s nabídkou, že zničí táborskou pevnost, kterou nyní hájí oslabená posádka. Zároveň žádal, aby Zikmundovo vojsko drželo v šachu táborské bojovníky, a ti tak nemohli pomoci svým druhům, které zanechali oslabené uvnitř hradeb revoluční jihočeské komuny. Patrně Oldřichovi nezůstala utajena zpráva o Lucemburkově neúspěchu u Poříčí nad Sázavou, kde 19. května odrazily táborské houfy uherské a české žoldnéře.¹⁴ Důležitá je Zikmundova poznámka, že pokud by Oldřich nedokázal Tábor dobýt, má se svými kompletními oddíly dorazit před Prahu. Tento Zikmundův postoj Rožmberkovi nepochybně vyhovoval, neboť ho zbavoval povinnosti podílet se na první kruciátě, pokud bude revoluční komunu obléhat. Nicméně stále ještě cítíme v Lucemburkově dikci odstup, neboť adresáta oslovuje strohým „*Oldřiše z Rozemberka*“. Teprve když Oldřich opakovaně ujistil krále, že chce činit „*jeho vuoli*“, začal ho Lucemburk jmenovat tradiční formulí „*urozený věrný milý*“.

Oldřich počítal ve svých záměrech i s dalšími příznivými okolnostmi. Zikmund poslal Rožmberkovi na pomoc při obléhání oddíly českobudějovického hejtmana Lipota Krajíře z Krajku, čítající asi 500 mužů, zatímco Oldřich vypravil k Táboru kontingent o dvě stovky slabší. Důležitá posila byla nadto očekávána z rakouských zemí od vévodů Arnošta a Albrechta V. (pozdějšího římského a českého krále), která se měla sejít u Freistadtu a ku Praze pokračovat právě přes rožmberské dominium.¹⁵ Oba Habsburkové postavili poměrně silné vojsko, čítající asi 4 000 mužů.¹⁶ Albrecht vytáhl na určené místo 18. června z Vídně, přičemž na svého bratra Arnošta nevyčkal a vydal se směrem na sever. Zdali byla jednou ze zastávek i rožmberská rezidence Krumlov, jak by napovídaly některé úvahy rakouských historiků, nelze s jistotou říci, spíše se to zdá nepravděpodobné.¹⁷ Prameny mluví pouze o Českých Budějovicích a poté Soběslavi.

Bohužel nelze sestavit přesný itinerář Albrechtova tažení, přesto náš zpravidaj v této záležitosti, Thomas Ebendorfer, přináší řadu zajímavých a do-

sud nevyužitých informací.¹⁸ Ukazují na značně napjaté vztahy mezi vojskem Albrechta, který patřil k nejtvrdějším pronásledovatelům „kacířů“, a Rožmberkem, který na počátku obležení Tábora 23. června stále patřil k husitské straně. Svědčí o tom slova Vavřince z Březové, že Oldřich měl tehdy „*ve svém vojsku kněze, kteří vystavovali ve stanu svátost těla Páně a dvořákům podávali svátost těla a krve Páně pod obojí způsobou, totiž chleba a vína*“. O několik dní později bylo již vše jinak. Oldřich se na několikrát naléhání dostavil za Zikmundem na hrad Žebrák, kde se vzdal utrakvistu „*a vrátil se k svému vojsku, rozkázal složit svátost oltářní a všem svým přísně zapověděl v budoucnosti přijímati pod obojí způsobou, odhaliv tím nestálost neupřímné mysli, jež jímž vnějším znamením byla kulhavost jeho nohou*“.¹⁹

Přestože můžeme Oldřichův obrat datovat velmi přesně, chronologie a interpetrace události, o kterých nám referuje Ebendorfer, je značně složitá. Když dorazily Albrechtovy oddíly k Soběslavi, patřící k rožmberskému panství, narazily zde v poli na nocující skupinu stoupců „viklefských bludů“, kteří záhy skončili rukou rakouských žoldnéřů v plamenech. O koho konkrétně šlo, je těžké říci. Pokud se událost odehrála až poté, co do Soběslavi dorazila zpráva o Rožmberkově odřeknutí kalicha spojená s rozkazem, aby taktéž učinili i jeho poddaní, mohlo by jít o z města vyhnané měšťany, kteří se odmítli vzdát husitství. Je to však jen jedna z variant. V každém případě se představy o potírání husitů v očích Oldřichových a Albrechtových značně lišily, už jen proto, že Rožmberk neměl zájem na vybití obyčejných poddaných a svoje úsilí napřel především k likvidaci husitských duchovních.

K neshodám mezi rožmberským a vévodovým vojskem došlo i před obleženým Tábořem, kam rakouské oddíly dorazily patrně v samém závěru června. Ebendorfer hovoří o krvavé potyčce, při které se rožmberští spojili s nepřítelem proti rakouským žoldnéřům. Od této doby pak měli být čeští vojáci v rámci společného vojska opovrhováni, neboť se ukázalo, že nebojují pro věc církve s dostatečnou horlivostí a upřímností. Příhoda jako by v menším zrcadlila konflikty, které se odehrávaly před obleženou Prahou. Zatímco čeští katolíci usilovali o domluvu s husity a snažili se vyhnout většímu krvavému konfliktu, zbytek křížového vojska prahнул po ozbrojené konfrontaci a ve svém tažení proti „Čechům“ často ani nerozlišoval mezi katolíky a husity. U Tábora byla situace o to komplikovanější, že rožmberské vojsko se ještě na počátku obležení hlásilo k husitství a až v průběhu akce se v souladu s vůlí svého pána přiklonilo ke katolickému ritu, nešlo tedy od něj poté očekávat ve věcech víry tu samou horlivost jako od křížáků, kteří přijeli do země s cílem vykořenit herezi. Přímocharé chápání celé problematiky u zahraničních účastníků kruciáty se střetávalo s vícevrstevnatým vnímáním domácí katolické šlechty. Ta bezpochyby – a v tom se nelišila od nobility husitské – neměla zájem na tom, aby Zikmund triumfálně vstoupil do Prahy v čele říšské křížácké armády. Právě jen z vůle a zásluhou české šlechty měl být Lucemburk uveden na svatováclavský trůn, a nikoli vojenským zásahem zvnějšku.

Právě neshody mezi Oldřichovým a Albrechtovým vojskem nabízejí další možné vysvětlení překvapivého zdaru záchranné akce, již na pomoc obležené komuně podnikl podle Vavřincova líčení Mikuláš z Husi.²⁰ Tábořský

hejtman sestavil v Praze oddíl 350 jezdců a 25. června, patrně nočními přesuny po málo frekventovaných stezkách, vyrazil směrem na jih. Dodejme jen, že podnětem k této akci nebylo, jak se občas uvádí, Oldřichovo odpadnutí od kalicha,²¹ ale vlastní fakt obležení. Obráncům Tábora bylo ve skrže jedno, zda je chtěl dobýt husita či katolík, nadto Rožmberkovy oddíly tvořily jen menší část vojska obléhatelů. I chronologické souvislosti mluví jasnou řečí: 23. května Oldřich vyslal svůj kontingent k Táboru a vydal se za Zikmundem na Žebrák, zpráva o obležení mohla doputovat do Prahy nazítří a 25. května opustil hlavní město záchranný oddíl. Zvěst o Oldřichově odřeknutí dorazila do Prahy bezpochyby až po tomto datu.

Určité nejasnosti panují ohledně délky Mikulášova přesunu, neboť k Táboru dospěl až 30. června. Přestože kvůli utajení nejel nejkratší cestou a patrně vždy až po setmění, pět dní na přesun jízdního oddílu se, zejména v této kritické chvíli, jeví jako dlouhá doba. Možná však bylo načasování útoku na 30. červen záměrné, neboť tento den připadl na neděli, tedy sváteční den, kdy měl být tělesný boj zapovězen. Netřeba si jistě dělat iluze ohledně předepisovaného nábožného rozjímání, co bylo ale důležitější, že ostražitost před svátečními dny často klesala, což mohlo jít i na vrub vyšší spotřeby alkoholu. Nedělní případy byly z tohoto důvodu husity velmi oblíbené, byť právě jejich kněží k správnému trávení nedělí nejvíce nabádali.²² Ať již však Mikulášovo zdržení způsobil taktický plán, či nikoli, za úsvitu 30. června obléhatele napadl a s pomocí tábořských bratří uvnitř hradeb mnohonásobně silnějšího nepřítele přemohl.

*Tažení rakouských vévodů,
kteří měli Oldřichovi
z Rožmberka pomoci
s dobýváním Tábora, zachytil
ilustrátor kroniky Eberharda
Windecka Pamětihodnosti
k dějinám doby císaře Zikmunda
z roku 1443
(rakouská korouhev vlevo).*

Porážka katolických sil před Tábořem je chápána v kontextu obležení Prahy křižáckými vojsky jako pouhá epizoda. Nicméně pokud domyslíme, co by se stalo v případě dobytí revoluční komuny, rázem na významu vzroste. Oldřich z Rožmberka měl instrukci od Zikmunda, jemuž na likvidaci Tábora nesmírně záleželo, město „rozplášt a zbořit“ a je otázka, jak by se husitství nadále vyvíjelo, pokud by radikální složka ztratila svoji hlavní mocenskou základnu. Je také velmi pravděpodobné, že katolická vojska oblehla po své porážce Tábor znovu. Zprávu o tom podává korespondence mezi říšskými městy Norimberkem a Ulmem, v níž se zmiňuje ležení rakouského vévody Arnošta před Tábořem.²³ Zatímco Albrecht se po porážce vydal směrem k hlavnímu městu a cestou tvrdě trestal vše husitské (od zbytečného krveprolití ho museli odrazovat duchovní v jeho vojsku, zejména pasovský biskup Jiří z Hohenlohe),²⁴ Arnoštovo vojsko, které do Čech dorazilo se zpožděním, sevřelo opět tábořskou obec. Dost možná i s Oldřichem, který v té době prováděl tvrdé rekatolizační kroky na svém panství a naplňoval tak dřívější nabádání Zikmunda: „a ty se doma nad svými ukáž jako pán, ať vědí, že si svých pán a jich mocen, a také aby věděli, že tebe mají poslušni býti“.²⁵

Vraťme se však ještě k motivům Oldřichova přestupu. Vavřinec z Březové uvádí, že tak učinil ze strachu. Panovník spíše použil taktiku cukru a biče, přičemž si velmi dobře uvědomoval, na co slyší šlechta nejlépe – na zástavy královského majetku. Šlo o praxi, již Zikmund dlouhodobě realizoval v Uherském království a od počátku roku 1420, kdy si potřeboval zavázat českou nobilitu a zároveň ji odměnit za vojenské služby, i v rámci České koruny.²⁶ V případě Oldřicha nepochybně došlo ke shodě, že pokud nebude Zikmund schopen zaplatit za jeho služby, získá Rožmberk do zástavy již zmiňované statky kláštera Zlatá Koruna, k jehož poboření došlo při jarní ofenzivě táborů. Případné námitky ze strany církve bylo možno oslabit tvrzením, že Oldřich představuje jedinou sílu, která je schopna tyto statky ochránit před husity. Pokud skutečně k předběžné dohodě došlo již v červnu (vlastní zástavní listinu vydala Zikmundova kancelář 1. října 1420, kdy už bylo po zhroucení Lucemburkova tažení jasné, že nevyplacený žold půjde na vrub komorního majetku),²⁷ nemohl být právě přestup ke katolictví jednou z králových podmínek, aby Oldřichovi mohl majetek této církevní instituce zastavit?

Podle Vavřince odřekla kalich na Žebráku spolu s Oldřichem řada dalších šlechticů. Zde se můžeme dohadovat, zda šlo např. o Oldřicha Vaváka z Hradce, kterého k sobě zval Lucemburk spolu s Rožmberkem.²⁸ Pokud ano, nemělo Vavákovu působení v katolickém táboře, na rozdíl od krumlovského pána, dlouhého trvání, neboť ho záhy nalézáme na husitské straně. Patrně lze počítat mezi konvertity s Vilémem Lopatou z Potštejna, jenž byl již od roku 1417 nejbližším Rožmberkovým pobočníkem; v Oldřichových službách po roce 1420 působil nadále, bezpochyby tedy následoval i jeho konfesní orientaci.²⁹ Vilém patřil mezi Rožmberkovy prominentní dvořany, je ale zajímavé sledovat, jak se zachovali další příslušníci Oldřichovy klientely. Alespoň u těch jmen, která jsme schopni pramenně sledovat, vidíme, že přešli do katolického tábora prakticky bez výjimky. A co víc, nejvýznamnější Rožmberkovi služebníci, kteří byli po roce 1417 napadáni

příslušníky římské církve kvůli prosazování husitského programu v jihočeské oblasti, patřili nyní mezi nejhrolivější vykonavatele rekatolizačních kroků a perzekuovali kněze, kteří jim ještě před nedávnem podávali pod obojí způsobou. Není zde možno zacházet do podrobností,³⁰ stačí shrnout, že vztah patron–klient hrál při rozhodování nižších šlechticů, ke kterému konfesně-politickému bloku se připojí, zcela zásadní roli. Reflexe věroučné problematiky má oproti tomu úlohu spíše marginální.

Je nasnadě, že Oldřichův konfesionální přestup nutně ochladil vztahy s Čeňkem z Vartenberka, který přes svoji určitou kolísavost stále zůstával utrakvistou, a dokonce si na králi Zikmundovi vymohl, že do vyřešení otázky laického kalicha si smí podržet přijímání pod obojí na svém panství.³¹ Podstatná pro pochopení vztahu obou osobností se ale jeví listina ze 17. října 1420, v níž Vartenberk vystupuje jako jediný dědic rožmberských panství v případě, že by prozatím bezdětný Oldřich zemřel.³² Jde o důležité svědectví, že konfesionální rozkol se nemusel nutně promítnout do léta utvářených osobních vztahů. Příbuzenské vazby a tradiční spojenectví jednoduše převážily nad věroučnými postoji, jejichž úlohu v hodnotovém žebříčku šlechty netřeba přeceňovat. Prostředí jihočeských Vítkovců nám nabízí ještě jedno analogické svědectví. Výše zmiňovaný Oldřich Vavák z Hradce, od podzimu 1420 pevně stojící na husitské straně, ustavil jako vykonavatele své závěti právě Oldřicha z Rožmberka!³³

Zdá se, že pro komunikaci uvnitř nobility neznamenal dvojvěří zásadní překážku, neboť ji stále více věcí spojovalo, než rozdělovalo. Jak kališnické, tak katolické šlechtě byly cizí postoje husitských radikálů, obě strany měly rezervovaný vztah k Zikmundovi a o podmínkách jeho vlády chtěli rozhodnout sami. Při analýze Lucemburkovy strany v Čechách je třeba mít stále na paměti, že její příslušníci nebojovali primárně za věc katolické církve, ale především v Zikmundovu žoldu. Za veškeré náklady se nechávali odškodnit, a za jejich prokatolickým postojem se tak často skrývaly spíše pohnutky hmotné než věroučné. Obě strany se rovněž snažily znovu získat své sociální vrstvě takovou pozici v politickém systému země, která ji náležela před vypuknutím revoluce. A že se to šlechtické politické elitě dařilo, dokládá i proslulý sněm v Čáslavi z června 1421, v jehož zápise figuruje Oldřich na prvním a Čeňk na druhém místě. Ačkoli je čáslavský sněm chápán díky stavovskému rozvrstvení jako přelomový (ve dvacetičlenné zvolené vládě zasedalo osm příslušníků městského stavu), zároveň se jednalo o první signál, že šlechta začíná hledat jednotu, v níž stavovský klíč převažuje nad konfesionálním. Zatímco radikální husité a pražané byli silní především díky svým vojenským úspěchům, ve chvíli, kdy se zasedlo k jednacímu stolu s návrhy na uspořádání zemských záležitostí, svoji pozici ztráceli. To dobře vytyčili i Oldřich s Čeňkem, kteří spolu s dalšími pány svolali další sněm, jehož se pražané nicméně odmítli zúčastnit.³⁴ Již v těchto snahách se rýsovaly obrysy nadkonfesionální šlechtické koalice, která v říjnu 1423 vytvořila zemskou vládu, v níž zasedlo šest příslušníků katolické a šest husitské strany, až na dva rytíře výhradně páni.

Tolerance v konfesních otázkách byla především vnitřní záležitostí šlechtické korporace, s duchovními naopak často příslušníci nobility neměli sli-

tování. Několikrát již byla zmíněna perzekuce husitských kněží, ke které Oldřich přistoupil po svém odřeknutí kalicha. Mezi jejími oběťmi je i výrazná osobnost reformního hnutí, právník a Husův advokát Jan z Jesenice, nad jehož tragickým koncem se vznáší řada otazníků. Jesenic opustil na počátku roku 1419 nuceně Prahu a další ověřená zpráva již hovoří o jeho smrti, která ho zastihla v žaláři Oldřicha z Rožmberka. Nejasné okolnosti Jesenicových posledních měsíců pochopitelně sváděly k nejruznějším dohadům, z nichž ocitujeme slova největšího znalce jeho života i díla Jiřího Kejře. „*Nevíme, co přivedlo Jesenice do moci věrolomného a úskočného nepřítele pana Oldřicha z Rožmberka. Zda to bylo diplomatické posláni, které mělo nejmocnějšího magnáta Čech zachovat pro husitství, či zda padl do jeho rukou nešťastnou náhodou.*“³⁵ Podobně jako Kejřova se i ostatní dosavadní úvahy soustředily především na možnost, že Rožmberk Jesenice zajal, ať už náhodou, či lstí. Myšlenka nadhozená poprvé F. M. Bartošem, že se Jesenic vydal za Oldřichem s diplomatickým poselstvím, aby mladého rožmberského vladaře přesvědčil k návratu do husitského tábora, se nezdá příliš pravděpodobná.³⁶ Víme-li, jak tvrdé stíhání zahájil Oldřich vůči kališnickým duchovním po svém konfesním obratu, byla by takováto mise sebevražedným podnikem, do kterého by se racionálně smýšlející Jesenic jen stěží pustil. I s náhodou jako dějinným faktorem musíme počítat, nicméně ve světle výše revidovaných Oldřichových osudů se zde nabízí logičtější vysvětlení.

Jesenic názorově patřil ke konzervativnímu křídlu reformní strany a blížil se svými postoji Čeňkovi z Vartenberka. Oba také jednali v úzkém sepětí a společně roku 1417 vystoupili proti praxi přijímání svátosti u dětí. Zatímco Jesenic se vymezil vůči této náboženské novotě sepsáním polemickeho traktátu, Vartenberk zakázal přijímání dětí na svém panství a patrně i na dominiu rožmberském.³⁷ Mezi pražskými husity nicméně pod vlivem Jakoubka ze Stříbra převážil názor hájící novou praxi a konzervativní husité v čele s Jesenicem se začali dostávat do defenzívy. Když se na počátku roku 1419 přidal i tlak katolické církve a následníka trůnu Zikmunda, opustil Husův právník Prahu. Při snaze odpovědět na otázku, kam směřovaly Jesenicovy kroky, se dostáváme na pole hypotéz. Jako logické by se nicméně jevilo, že bude hledat záštitu u Čeňka z Vartenberka, se kterým ho pojilo stejné vnímání husitského programu.³⁸ A Čeňk na svěřených rožmberských panstvích již nejednou azyl husitským přívržencům poskytl, lze vzpomenout např. na Mikuláše Mníška, který se po nuceném odchodu z fary v Chotíkově stal díky Vartenberkovi plebánem v Trhových Svinech (a později asi také patřil mezi oběti Oldřichovy perzekuce roku 1420).³⁹

Jediná stopa, kterou z období po odchodu z Prahy o Jesenicovi máme, je protichiliastický traktát, který sestavil někdy počátkem roku 1420. I tato indicie by mohla prozrazovat, že pobýval v jižních Čechách, neboť zde byla vlna očekávání příchodu tisícileté říše Kristovy nejsilnější, a tím potřeba protiaargumentační výzbroje neaktuálnější. Podle Jiřího Kejře spisek oproti předchozím Jesenicovým dílům nijak nevynikal, byl opatřen jen omezenými a nadto nepřesnými citáty, což by svědčilo, že se autor jako dříve nemohl opřít o rozsáhlejší, tedy především univerzitní knihovnu.⁴⁰ Pokud přijmeme domněnku, že Jesenic skutečně od roku 1419 pobýval v azylu

rožmberského dominia, jsou okolnosti závěru jeho života snadno vysvětlitelné.⁴¹ Poté, co se Oldřich vrátil koncem června 1420 od krále Zikmunda z Žebráku a zahájil perzekuci utrakvistických kněží, stal se jednou z obětí právě Jesenic. Není přitom vyloučeno, že likvidace Jesenice patřila mezi požadavky, které vyslovil král Zikmund na žebračských jednáních. Lucemburk Husova advokáta z duše nenáviděl a podle jednoho ze svědectví byl Jesenic usmrčen „z vůle uherského krále Zikmunda“.⁴²

Zdá se, že Jesenic zemřel velmi brzy po uvěznění. Jedna ze zpráv o jeho smrti pochází z pera Jana Stojkoviče z Dubrovníka, který ji zaznamenal v replice proti Rokycanovi na basilejském koncilu. Stojkovič patřil do suity krále Zikmunda v době první křížové výpravy a pobýval s ním před obleženou Prahou,⁴³ dá se tedy předpokládat, že jeho informace pochází z této doby. Ostatně i morbidní nádechy vyprávění, obviňujícího Jesenice z kanibalismu, by se zdál odpovídat atmosféře první křížáky, během níž se fantasknost historek o zvěrstvech husitských heretiků stupňovala úměrně tomu, jak se zvyšovala frustrace mezi zahraničními obléhatelem Prahy. Pokud by tedy zpráva Stojkoviče pocházela z jeho pobytu u Prahy roku 1420, lze mít za to, že k jejímu rozšíření došlo během červencové vojenské kampaně a Jesenic na rozdíl od dalších duchovních, které Rožmberk ve svých žalářích živil „skoro půl roku chlebem trápení a vodou úzkostí“,⁴⁴ našel svoji smrt velmi záhy po uvěznění.

* * *

Shrneme-li okolnosti Oldřichova rozhodnutí přestoupit ke katolictví z úhlu mocenskopolitického, bude se jevit jako promyšlený taktický tah, který neměl na první pohled slabinu. Příslušnost k husitské straně chránila během jarní ofenzívy rožmberské statky před táborskými radikály, kteří likvidovali tradiční mocenské struktury a posilovali tak kromě vlastních pozic i pozici Oldřichovu. V domnění spojeneckých vztahů také Táboři vyslali po polovině května 1420 větší část svých branných sil na pomoc obležené Praze. Stoupenci husitství se v té době nacházeli ve značné defenzivě a stín křížové výpravy pro ně nevěstil nic dobrého. Oldřich proto začal hledat cestu k Zikmundovi, nebyl by to však on, aby nespojil hned několik cílů najednou. Nabídka králi, že obrátí vlastní vojsko proti svému dosavadnímu spojenci a táborskou obec zničí, mu slibovala mnohé: likvidaci mocenského rivala, náklonnost krále Zikmunda a bezpochyby i odškodnění ze strany panovníka. Ten přitom Oldřichovi pomohl i tím, že vázal hlavní táborské síly u Prahy a zároveň mu poslal na pomoc jak královské síly z jižních Čech,⁴⁵ tak i početné vojsko rakouských vévodů, táhnoucí původně ku Praze.

Prozatím Zikmund nepožadoval na Oldřichovi odřeknutí se kalicha, neboť mu stačila jeho politická lojalita. Šlo o podobný případ jako u Čěnka z Vartenberka, jehož křehké spojení král nechtěl zbytečně ohrožovat tlakem na konfesní unifikaci a překvapivě mu povolil v době vrcholící mobilizace první křížáky svobodu přijímání pod obojí na jeho panstvích. Tlak na Oldřicha Lucemburk vyvinul až při osobním jednání v závěru června 1420, kde ho přiměl k návratu do katolického tábora. Spíše než strach ale

v Rožmberkově rozhodnutí hrály roli pragmatické důvody, neboť osud husitského hnutí se tváří v tvář kruciátě jevil jako více než nejistý; a pokud na jaře chránila Oldřichova příslušnost k reformní straně jeho dominium před husitskými radikály, osud táboritů se nyní zdál zpečetěn. Zikmund měl v ruce i další argument: pokud chtěl Rožmberk finančně profitovat z jeho přízně, a zejména pokud měl získat zástavy klášterního majetku, jen těžko mohl zůstat husitou. I když již samotné zápisy církevního zboží šlechtě byly problematické, případnou zástavu „heretikovi“ by jen stěží obhájil. Tento fakt si uvědomoval Oldřich jistě stejně dobře jako panovník.

Při posuzování Oldřichova opětovného příklonu k římské církvi je třeba zdůraznit ještě jednu okolnost. Přestože Rožmberkové někdy až ostentativně zdůrazňovali svoji příslušnost k českému panskému stavu, ve skutečnosti jejich ambice, kontakty i příbuzenské vazby zároveň mířily výš, k významné říšské šlechtě. Žádný jiný rod z Čech nenaplňoval představu nobility coby nadteritoriálního společenství tak dobře jako krumlovští vladaři. Příslušností k – v očích křesťanské Evropy – heretickému hnutí se z tohoto společenství vyřazovali a netřeba asi zdůrazňovat, že jim to ostatní šlechtici dávali najevo. Příležitostí k tomu jistě bylo dost a ne každý měl tolik vnitřní síly a zároveň ochoty snášet sociální vyloučení jako např. Čeněk z Vartenberka ve chvílích, kdy se pohyboval na Zikmundově dvoře. Pro výstižnou analogii není třeba chodit daleko. Synové největšího Oldřichova soka Jiřího z Poděbrad se měli stát strážci odkazu husitského krále a jeho utrakvistického programu, přesto brzy po Jiříkově smrti přestoupili ke katolictví. Pohnutky byly celkem logické. Poděbradovi potomci se po výprodeji českých statků snažili etablovat mezi slezskými knížaty, v čemž jim pochopitelně husitská víra překážela. Rovněž Rožmberk, pokud chtěl svůj rod udržet v nejvyšších šlechtických patrech, musel sdílet většinové katolictví, a ani to mu nemuselo zajistit úplné uznání. Epizoda popisující vnitřní střet mezi Oldřichovými lidmi a žoldnéři Albrechta V., po níž byla rožmberská družina ve společném vojsku opovrhována s poukazem, že chatrně hájí zájmy římské církve, zřetelně ukazuje, že v zahraničí mnohdy jen stěží rozeznávali mezi českými stoupenci či odpůrci kalicha.

Oldřichův odklon od kalicha se jeví ve světle těchto okolností jako zcela logický krok a asi nemá cenu vynášet moralizující soudy, jako to ve stopách Vavřince z Březové činí řada historiků. Konfesní příslušnost nebyla pro většinu šlechticů otázkou teologické reflexe, ale mocenskopolitické rozvahy. Pokud by přesto měl někdo potřebu Rožmberka zatratit, budiž mu útěchou, že se Oldřich v řadě předpokladů přepočítal. Z obležení se zázračně vymanila nejen tábořská pevnost, ale s pomocí Jana Žižky i pražské souměstí a husité ze zdánlivě beznadějně situace vyšli naopak posílení. Krumlovskému vladaři vyrostl v podobě tábořského vojenského svazu silný soupeř a ozbrojené i diplomatické konfrontace mezi oběma mocnostmi se v následujících letech staly charakteristickým rysem politického dění jižních Čech.

- ¹ Zpracování osudů Oldřicha z Rožmberka na počátku husitské revoluce bylo tématem seminární práce, kterou mi Petr Čornej zadal v akademickém roce 1995/1996. Práci jsem tehdy neodevzdal, budíž tedy předložený příspěvek splátkou starého dluhu, byť stávající text má s tím původním z pochopitelných důvodů jen málo společného. Oldřichova charakteristika „sloup království“ je vypůjčena z listu Jana Švihovského z Rýzemberka, viz *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462) III*, ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1937, s. 26, č. 32.
- ² Údaje shromáždil Josef VOLF, *Domnělé vidění Oldřicha z Rožmberka r. 1417*, ČČM 97, 1923, s. 14–24, 105–116. Cituji překlad Felixe Kadlinského, jenž vyšel ve třech vydáních (poprvé roku 1669). Přetištěn tamtéž, s. 21. K pojetí husitství u barokních historiků Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé II. Husitství v literatuře barokní a osvícenské*, Praha 1918.
- ³ J. VOLF, *Domnělé vidění*, s. 21.
- ⁴ Daniela RYWIKOVÁ, *The Question of the Krumlov Miscellanea: The Chalice as Utraquist Symbol?*, *Umění* 57, 2009, s. 349–363, zde s. 360. Opatrnější při výkladu vyobrazení kalichu coby symbolu utrakvistu je Milena Bartlová, která jej chápe obecněji jako symbol pravé víry; Milena BARTLOVÁ, *Původ husitského kalicha z ikonografického hlediska*, *Umění* 44, 1996, s. 167–183.
- ⁵ Základní životopisné údaje Oldřichovy shrnuje a řadu zajímavých dílčích interpretací přináší Anna KUBÍKOVÁ, *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004. Cenné jsou k tématu studie Ivany RAKOVÉ, *Čeník z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci*, *Sborník historický* 28, 1981, s. 57–99; Táž., *Rožmberské teritorium v předeučer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeníkovi z Vartenberka)*, FHB 3, 1981, s. 263–284. Podnětně pojednal vztah Rožmberka a krále Zikmunda František KAVKA, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprosřed revoluce*, Praha 1998, k organizaci rožmberského panství detailně Robert ŠMÚNEK, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005. Dále je třeba alespoň souhrnně zmínit různé syntetizující i analytické práce (zejména Josefa Macka, Františka Šmahela a Petra Čorneje), které se dotýkají Oldřichových osudů.
- ⁶ John Martin KLASSEN, *The Nobility and the Making of the Hussite Revolution*, Boulder – New York 1978, s. 101–124. Na závažnost konfirmačních knih jako pramene k poznání konfesního stanoviska upozornil již Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 243–244.
- ⁷ *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem VII*, ed. Josef EMLER, Praha 1886 (dále LC VII), s. 282.
- ⁸ LC VII, s. 253, 262.
- ⁹ Jde o signatáře regionálního spolku na obranu kalicha z roku 1417, který zastával významný úřad karlstějského purkrabí. Tamtéž, s. 248.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 232, 255.
- ¹¹ Oldřichovu majetkovou politiku shrnul přehledně Alois MÍKA, *Osud slavného domu. Rozkvět a pád rožmberského dominia*, Praha 1970, s. 9–20. K událostem v jižních Čechách na jaře 1420 František ŠMAHEL a kol., *Dějiny Tábora I/1*, České Budějovice 1988, s. 253–269.
- ¹² Chronologii jarních událostí sestavil Petr ČORNEJ, *Bitva na Vítkově a zhroutilí Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, HT 9, 1986–1987, s. 109–115.
- ¹³ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418–1462) I*, ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929 (dále LOR I), s. 15, č. 28.
- ¹⁴ Michal FLEGL, *Žižka a bitva u Poříčí*, *Středočeský sborník historický* 9, 1974, s. 201–207.
- ¹⁵ K tažení rakouských vévodů Ferdinand Stöller, *Österreich im Kriege gegen die Hussiten (1420–1436)*, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* N.F. 22, 1929, s. 8–10.
- ¹⁶ P. ČORNEJ, *Bitva na Vítkově*, s. 120.
- ¹⁷ Srov. mapku u Silvie PETRIN, *Der österreichische Hussitenkrieg 1420–1434*, Wien 1994, Anhang VI, s. 50–51. Autorka vede trasu pochodu přes Český Krumlov a Zlatou Korunu, dobovými prameny jsou nicméně doloženy až České Budějovice.
- ¹⁸ *Thomas Ebendorfer, Chronica Austriae*, ed. Alphons LHOTSKY, Berlin 1967 (= MGH, *Scriptores rerum Germanicarum* N. S. 13), s. 366–368.
- ¹⁹ *Vavřinec z Březové Kronika husitská*, ed. Jaroslav GOLL, in: *Fontes Rerum Bohemiarum* (dále jen FRB) V, Praha 1893, s. 380. Cituji překlad Františka Heřmanského (*Vavřinec z Březové, Husitská kronika – Píseň o vítězství u Domažlic*, ed. Marie BLÁHOVÁ, Praha 1979, s. 76).
- ²⁰ Tamtéž.
- ²¹ Např. i editorka Oldřichova Listináře, srov. LOR I, s. 17, pozn. 1.
- ²² K oblíbě nedělních přepadů Petr ČORNEJ, *Slavnosti husitské Prahy*, *Documenta Pragensia* 12, 1995, s. 93.

- ²³ *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I*, ed. Franz PALACKÝ, Prag 1873, s. 43, č. 38. Dopis je datován 19. 7. 1420, a obsahuje zprávy aktuální do 13. 7. Zmiňuje přitom Arnoštovy úspěchy v boji s husity, nezdá se však, že by šlo přímo o dobytí Tábora, neboť žádná jiná zpráva to nepotvrzuje („*Herzog Ernst von Österreich vor einem Berg und sloss geheissen tabar bey awszk gelegen sey und den oberhawbt gewonnen und alle die er darauf begriffen hab erschlahen und verprennen hat lassen*“). Zpráva Norimberských z 9. 7. o obležení Tábora Albrechtem a Oldřichem (tamtéž, s. 38, č. 36) se může vztahovat ještě na dobu před střetnutím 30. 6.
- ²⁴ Thomas Ebendorfer, *Chronica Austriae*, s. 367.
- ²⁵ LOR I, s. 18, č. 33.
- ²⁶ K zástavní politice Milan MORAVEC, *Zástavy krále Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437*, FHB 9, 1985, s. 89–173. Zde shromážděné údaje nutno ale brát s velkou opatrností.
- ²⁷ LOR I, s. 24–25, č. 39.
- ²⁸ LOR I, s. 16–17, č. 30.
- ²⁹ Vilém se dále objevuje jako Oldřichův nejdůležitější svědek v jeho listinném pořízení. LOR I, dle rejstříku, z Potštejna.
- ³⁰ Na téma konfesních postojů rožmberské klientely připravuji samostatnou studii.
- ³¹ FRB V, s. 366.
- ³² LOR I, s. 26–27, č. 40.
- ³³ Tamtéž, s. 39–40, č. 58.
- ³⁴ FRB V, s. 509.
- ³⁵ Jiří KEJŘ, *Husitský právník M. Jan z Jesenice*, Praha 1965, s. 124–125.
- ³⁶ František Michálek BARTOŠ, *Husův advokát*, in: Týž, *Bojovníci a mučedníci*, Praha 1939, s. 14.
- ³⁷ Sleduji zde úvahy J. KEJŘE, *Husitský právník*, zejména s. 111.
- ³⁸ I. J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 123, připouští, že se „*skrýval, jako kdysi Hus, na některém pevném hradě některého ze svých šlechtických ochránců*“.
- ³⁹ K jeho osudům Anežka VIDMANOVÁ, *Husův přívrženec Mikuláš Mníšek*, HT 3, 1980, s. 51–66. Autorka se snaží dokázat (s. 56), že Mikuláš byl jen zástupcem faráře, kterým zůstal Václav Višně z Větrní. Proti tomu nicméně mluví řada pramenných svědectví a i jediný důkaz, který Vidmanová uvádí, je sporný. Termín *presidens ecclesie* není třeba vykládat ve smyslu zástupce faráře, ale spíše v doslovném významu zástupce či představený církve. V českém prostředí užil termínu Jan Hus jako označení pro papeže (*Magistri Johannis Hus Tractatus de ecclesia*, ed. Samuel Harrison THOMSON, Boulder 1956, s. 141), papežská kancelář pak označovala termínem *presidens ecclesie* rovněž běžné biskupy, jako např. brixenského Konráda (Kassian HAID, *Die Besetzung des Bistums Brixen in der Zeit von 1250–1376*, Wien – Leipzig 1912, s. 43).
- ⁴⁰ J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 123–124.
- ⁴¹ Tuto možnost naznačila I. RAKOVÁ, *Rožmberské teritorium*, s. 274.
- ⁴² J. KEJŘ, *Husitský právník*, s. 124–125. Zde i přetištěná příslušná svědectví.
- ⁴³ F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 70.
- ⁴⁴ FRB V, s. 381 (citace *Vavřinec z Březové*, *Husitská kronika*, s. 77).
- ⁴⁵ Kromě vojska českobudějovického hejtmana Lipolta Krajčře z Krajku je třeba zmínit i posádku milevského kláštera, o níž je řeč ve vzájemné korespondenci mezi Oldřichem a Zikmundem. LOR I, s. 17, č. 31. Studie vznikla v rámci Programu interní podpory projektů mezinárodní spolupráce AV ČR „Reforma a kompaktáta: nové konfigurace světské a církevní moci v epoše basilejského koncilu“ (M300090903).